

Педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності

Тетяна НЕМЦЕВА,

директор комунального закладу освіти
«Середня загальноосвітня школа №65»
Дніпропетровської міської ради,

Наталія БОНДАРЕНКО,

заступник директора комунального закладу
освіти «Середня загальноосвітня школа №65»
Дніпропетровської міської ради

У контексті модернізації освітянської галузі перед педагогічними працівниками постають завдання виховання учнів як ініціативних та відповідальних громадян, спроможних самостійно приймати рішення у ситуаціях вибору.

Вітчизняні та закордонні дослідники проблеми становлення ініціативності особистості (К.Абульханова-Славська, Л.Божович, Л.Колберг, Ж.Піаже, С.Рубінштейн та ін.) розглядають її як найвищий рівень прояву активності та пов'язують цей феномен із самостійними і відповідальними рішеннями та діями. Вчені зазначають, що ініціативність у будь-якій діяльності дає змогу людині відчувати себе автором своїх дій, усвідомити відповідальність за них. Як найвищий прояв активності особистості, ініціативність характеризується здатністю людини до планомірного і цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності, що виявляється у наполегливості, принциповості, послідовності у відстоюванні своїх поглядів і дій, енергійності та інших морально-вольових якостях [4].

Зазначене вище повною мірою стосується й терміна «громадянська ініціативність», яку виявляє людина-суб'єкт у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах життя громадянського суспільства. Громадянська ініціативність – це здатність особистості-суб'єкта до самостійної вольової активності, що виявляється в організації дій, спрямованих на досягнення як особистих, так і суспільних цілей.

Отже, для особистості, якій притаманна громадянська ініціативність, характерним є:

– активне ставлення до цілей, змісту, характеру діяльності в різних сферах життя громадянського

суспільства та прагнення мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення мети;

– окреслення життєвої мети та реалізація її у самостійних й відповідальних діях та вчинках;

– здатність до активних, рішучих і самостійних дій у громадянському суспільстві;

– діяльність за власними починаннями, без зовнішніх стимулів;

– активізація власного потенціалу та використання його повною мірою [2; 3].

Як найвища форма активності, громадянська ініціативність особистості-суб'єкта реалізується в її активній життєвій позиції, що передбачає відповідальність за свої дії, вимогливе ставлення до себе та інших, здатність до взаємодії, творчий підхід до діяльності. Тож громадянська ініціативність – це інтегрована якість, що характеризується особистісною активністю, спрямованою на досягнення конкретних цілей діяльності людини у сфері громадянського суспільства та передбачає вияв рішучості й волі в реалізації запланованого.

Осмислення педагогічним колективом школи теоретико-методологічних засад виховання громадянської ініціативності старшокласників, розроблених науковими керівниками експерименту Г.А. Назаренко [1] та Т.О. Немцевою [2; 3], сприяло визначенню критеріїв, показників і рівнів вихованості досліджуваного феномену. Зокрема, основу цих критеріїв становили усвідомлення знань про громадянське суспільство та себе як члена громадянського суспільства; ціннісні орієнтації; позитивна мотивація до прояву громадянської ініціативності; уміння, навички та досвід активної, самостійної і відповідальної поведінки у громадянському суспільстві.

Критеріями сформованості громадянської ініціативності учнів старших класів слугували когнітивний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісно-практичний, кожний з яких характеризувався певними показниками.

Показниками *когнітивного критерію* були усвідомлені знання про:

– громадянське суспільство та себе як члена громадянського суспільства;

– способи аналізу соціальної ситуації та суспільно-політичних проблем життя громадянського суспільства;

– сутність поняття «громадянська ініціативність»;

– способи здійснення громадянської ініціативи, вияви ініціативності у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах життя громадянського суспільства;

– права, свободи та обов'язки членів громадянського суспільства;

– принципи правомірної та толерантної поведінки у громадянському суспільстві;

– способи налагодження спільної взаємодії з іншими суб'єктами громадянського суспільства, громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування з метою реалізації запропонованої ініціативи.

До показників *мотиваційно-ціннісного критерію* належать:

– сприйняття гуманістичних, громадянських та демократичних цінностей (людина та її гідність, права і свободи людини-громадянина, культ права, демократичний устрій суспільства, соціальна справедливість, рівність можливостей, прагнення до свободи, повага до праці, толерантність тощо);

– позитивна мотивація до вияву громадянської ініціативності;

– активне ставлення до цілей, змісту, характеру громадянської діяльності та прагнення мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення мети;

– готовність до реалізації запропонованої ініціативи;

– відповідальність за свої рішення, дії та вчинки;

– законослухняність, критична вимогливість та самовимогливість.

Показниками *діялісно-практичного критерію* були:

– здатність орієнтуватися в суспільних проблемах, досліджувати суспільне життя з погляду реалізації демократичних та гуманістичних цінностей;

– уміннями та навичками висловлювати своє ставлення до проблем життя українського суспільства та місцевої громади;

– спроможність ініціювати актуальні проблеми, що потребують вирішення;

– вміння ставити перед собою нові завдання щодо поліпшення життя громадянського суспільства та самостійно планувати діяльність для їх вирішення;

– здатність до реалізації запропонованих ініціатив у різних сферах життя;

– здатність до активних, самостійних і відповідальних дій у громадянському суспільстві за власною ініціативою.

У ході формування етапу дослідно-експериментальної роботи, з огляду на взаємопов'язаність усіх компонентів досліджуваного феномену, педагогічний колектив дійшов висновку про необхідність їх одночасного формування у цілісному виховному процесі. Зусилля вчителів були спрямовані на визначення оптимальних педагогічних умов підвищення ефективності виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, що реалізовані відповідно до принципів програмно-цільового підходу щодо організації виховного процесу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку учнів; створення сукупності організаційно-педагогічних умов, які забезпечують цілісність, системність та цілеспрямованість виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності та педагогічно виправдане і доцільне використання інноваційних виховних технологій; системний розвиток учнівського самоврядування навчального закладу у формуванні демократичних цінностей учнівської молоді.

Отже, педагогічним колективом закладу було реалізовано комплекс педагогічних умов.

Відповідно до *першої педагогічної умови* в рамках методичної роботи здійснювалася *підготовка педагогічних працівників до виховання громадянської ініціативності старшокласників*, що охоплювала теоретико-методологічний і методичний модулі, які опановувалися в ході різноманітних форм організації пізнавальної діяльності педагогів із застосуванням сучасних методів і засобів. Система теоретико-методичної підготовки – це семінари-практикуми, лекції-діалоги, «круглі столи», індивідуальні та групові консультації, робота в проблемних і творчих групах, а також самоосвіта. Особлива увага приділялася посиленню практичної спрямованості занять, використовувалися сучасна технологія педагогічної майстерності, «портфоліо», модульний метод навчання, метод «розбору конкретних ситуацій», метод проектів. Класні керівники брали участь у заняттях «Школи лідера», що мала на меті створення функціонально насиченого виховного простору, який потребує лідера, детермінує установку на освоєння його ролі, здійснення самооцінки своєї готовності до виконання цієї ролі, прогнозування власних можливостей, активізує особистісну діяльнісну установку на реальне виконання ролі лідера, самореалізацію, рефлексію результатів виконаної роботи, визначення перспективи.

Реалізація *другої педагогічної умови* передбачала *проективання програм гурткової діяльності* у рамках позакласного виховного процесу, спрямованих на сприяння усвідомленню старшокласниками сутності громадянського суспільства та себе як члена громадянського суспільства, особливості прояву громадянської ініціативності у соціальній,

економічній, політичній та духовній сферах життя. Було організовано роботу гуртків, студій, дискусійних клубів «Громадянське виховання. Толерантність» (11-й кл.), «Громадянське виховання» (10-й кл.), «Я себе вдосконалюю, шукаю місце у житті» (10–11-ті кл.), «Вибір професії» (9-й кл.). Для мотивації і стимулювання громадянської активності та ініціативності під час занять використовувалися різноманітні інтерактивні форми роботи, зокрема диспути, дебати, ділова гра «Вибори» тощо. Організовано проведення тренінгів «Вчимося розуміти себе та інших», «Сприйняття свого простору», «Особисті якості члена громадянського суспільства», «Я буду власну особистість», «Шляхи розвитку мотивації до особистісного зростання», «Вчимося бути ініціативними».

На заняттях гуртків та під час проведення тренінгів учні старших класів усвідомлювали алгоритм прояву ініціативності: оцінити обставини; зорієнтуватись на те, що потребує зміни; запропонувати шляхи розв'язання проблеми (ініціювати, поставити мету); продумати, як можна досягти поставленої мети (реалізувати запропоновану ініціативу), спланувати дії; виявити вольові зусилля для самостійної діяльності, взяти на себе відповідальність за свої дії та вчинки.

Отже, старшокласники вчилися ініціювати проблеми, що потребують розв'язання, самостійно планувати та організувати діяльність щодо реалізації поставлених цілей, оцінювати результати, співвідносити результат колективної діяльності з особистим внеском у його досягнення. Аналіз спільної діяльності та самоаналіз особистого внеску допомагає учням усвідомити, що отримання бажаного результату залежить від них самих, від їхніх бажань і докладених зусиль. Так формувалася відповідальність старшокласників як за результати власної діяльності, так і власного життя та життя інших людей.

Третя педагогічна умова полягала у реалізації програмно-цільового підходу в налагодженні спільної суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників виховного процесу. Для цього члени творчого колективу з питань розвитку учнівського самоврядування спільно з науковим керівником експерименту Т.О. Немцевою розробили цільовий проект «Одинадцять сходинок до успіху», а також цільову програму «Сім днів на тиждень». Вихідним методологічним положенням розроблених програм є ідея про пріоритетне завдання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо виховання громадянської позиції старшокласників як зростаючих громадян-патріотів своєї країни, адже, перебуваючи на етапі соціалізації, вони потребують особливої уваги і піклування від суспільства та держави. Проект і програма передбачають партнерство з громадськими інститутами в розвитку потенціалу учнів як головної умови нарощення якості людського капіталу в соціально-економічних перетвореннях суспільства.

У вихованні громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності враховувалися: принцип гармонізації загальнолюдських і громадянських цінностей та сприяння їх реалізації у життєдіяльності шкільного колективу; принцип саморозвитку, самореалізації, що дозволяє формувати активне ставлення до громадянських цінностей (незалежність переконань, толерантність, патріотизм тощо); взаємозв'язку педагогічного управління і самоврядування суб'єктів виховного процесу.

Неодмінними умовами ефективної реалізації проекту «Одинадцять сходинок до успіху» та цільової програми «Сім днів на тиждень» є спільна активна взаємодія учнів, учителів, батьків та місцевої громади, співпраця із громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування, стимулювання активної, самостійної та відповідальної діяльності старшокласників щодо здійснення на практиці їхніх ініціатив.

Проект «Одинадцять сходинок до успіху» спрямований на організацію позакласної діяльності учнів 9–11-х класів. Метою програми «Сім днів на тиждень» є використання всіх ресурсів школи, соціуму, сім'ї для виховання ініціативної та соціально відповідальної особистості, яка може проявити свій унікальний творчий потенціал і сповна реалізувати його. Змістом програми передбачено формування спільної активності й ініціативності старшокласників, а також залучення батьків до участі в неперервному виховному процесі щодня.

Значну роль у реалізації зазначених програм відіграла шкільна Лідерська рада, яка спрямувала свої зусилля на сприяння самореалізації особистості кожного старшокласника, створення простору для задоволення освітніх і культурних потреб та інтересів учнів. На засадах самоврядування школярі самостійно визначали зміст своєї діяльності у школі та місцевій громаді, ухвалювали відповідальні рішення.

Реалізація *четвертої педагогічної умови* передбачала організацію різноманітної соціально корисної та суспільно значущої діяльності з урахуванням вікових особливостей старшокласників у взаємодії з іншими суб'єктами громадянського суспільства. Особливе місце у вихованні громадянської ініціативності учнів у позакласній діяльності було відведено співпраці з молодіжними громадськими об'єднаннями та взаємодії з органами місцевого самоврядування задля вирішення актуальних проблем місцевої громади.

Як громадсько активна школа, заклад систематично проводить Дні відкритих дверей для батьків учнів, представників громадськості та місцевої влади. Одного такого дня в березні 2013 р. було проведено конференцію «ГАН – культурний і освітній осередок селища», що зацікавила проблемами життя місцевої громади, які потребують невідкладного вирішення. Учнівський, учительський і батьківський колективи брали участь в організації і проведенні відкритих уроків та заходів, підготували виставку

творчих доробків «Я разом з родиною обираю життєвий шлях», оформили фотогалерею «Випускники школи – видатні люди району та міста», презентували свої генеалогічні дерева, звертаючи увагу на активну життєву позицію родичів.

Плануючи подальшу спільну діяльність, старшокласники запропонували реалізувати пошуково-дослідницький проект «Чисте небо над Дніпром», (присвячений визволенню Дніпропетровська від фашистських загарбників); екологічний проект-конференцію «Планета комфорту»; фестиваль еко-творчості «Обирай барвистий світ»; інтелектуальний турнір «Формула успіху»; конкурс «Майбутнє держави – це Я, це ТИ»; фестиваль журналістики «За газетними рядками – справи юначі»; ярмарок-презентацію креативних лідерських проектів; міський квест для старшокласників «SITY – DNEPR».

У рамках програми «Сім днів на тиждень» випускники та їхні батьки спільно із соціальними та громадськими службами району провели акції: «Твори добро» (для вихованців дитячих будинків); «Люби і знай свій рідний край» (акція на захист природних ресурсів міста); «Я юність дідусеву крізь роки пронесу» (акція, присвячена захисникам Вітчизни). Учні школи представили на міських презентаціях молодіжних проектів роботи за темами «Дзвони Чорнобилі», «Пам'ятними місцями Дніпропетровська», «Не залишайся байдужим до тих, хто біля тебе» та ін. Для ознайомлення з культурними та історичними пам'ятками України вони ініціювали проведення екскурсій та туристичних поїздок у Софіївський парк (м. Умань), до Панорами «Визволення Севастополя» (м. Севастополь), історичного музею імені Д.І. Яворницького, музею «Катакомби часів Великої Вітчизняної війни» (м. Одеса), театру опери та балету (м. Одеса), на острів Хортиця (м. Запоріжжя), до с. Військове (місце форсування Дніпра) та ін.

Загін старшокласників «Турбота» здійснював цільову волонтерську допомогу особам похилого віку. Зокрема, під час акцій «Ветерани живуть поряд» та «Милосердя» учні допомогли відремонтувати дах та облаштувати спеціальні овочеві сховища на зимовий період шести ветеранам, зверталися до місцевих органів влади з проханням під'єднати жителів похилого віку мікрорайону до радіовузлів. Учні старших класів разом із представниками Служби в справах дітей, молоді та спорту впродовж року відвідували Центр опрацювання методики роботи з дітьми із особливостями психофізичного розвитку та на засадах волонтерства здійснювали шефство над ними.

За ініціативою учнів 11-го класу відбулося обговорення проблем учнівської молоді на радіохвилі «Сіті FM» та під час проведення інтернет-медіамосту.

У рамках проекту «Чисте довкілля – приємне дозвілля» учні 9–11-х класів запропонували своє бачення, як зробити маленьку батьківщину «містом-садом»; звернулися до працівників ботанічного саду біологічного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара та

отримали рідкісні види кущів і дерев для висадження на пришкольних та прилеглих територіях. Кожна рослина була відмічена маленькою візитівкою з прізвиськом учня, який її висадив.

Для проведення ініційованої старшокласниками профорієнтаційної гри «Вибір – 2014» спостерігачами були запрошені представники ВНЗ м. Дніпропетровська. Гості відповіли на запитання учнів про умови прийняття, додаткові бали та курси при ВНЗ міста, а також запросили їх до участі в міжнародних проектах «Розбудуємо нову Україну» (економічний проект), «Відкриємо світ разом» (проект з поглибленого вивчення іноземних мов) та в міжнародних дебатах у «Альянсі трьох держав».

У рамках проекту «Молодь обирає дію» старшокласники звернулися до депутата районної ради О.І. Тараненко з пропозицією надати посильну допомогу сім'ям, які опинилися в складних життєвих умовах. Як результат, були придбані канцелярські товари для школярів із таких сімей та влаштовано ярмарок шкільної форми, що надало можливість забезпечити їх шкільним приладдям і формою.

В організації спортивного життя школи старшокласники стали ініціаторами співпраці зі спортивним комітетом Дніпропетровського інституту фізичної культури та спорту, службою у справах дітей, молоді та спорту Дніпропетровської міської ради. Після організації цікавих зустрічей зі спортсменом-штангістом В.О. Зайцевим, Олімпійською призеркою з легкої атлетики Олесею Повх, міжнародними призерами з бальних танців Павлом Бондаренком та Дарією Седляр вони звернулися до адміністрації школи з ініціативою відкрити на базі спортивної зали секції з тхеквандо, заняття в якій нині разом із тренером СДЮСШ Олегом Криловим проводить призер України, учень 11-го класу Микита Хоменюк. За ініціативою учнів старших класів також відкрито секцію народно-естрадного танцю «Натхнення», де разом з педагогом-організатором Н.О. Рипік викладає учениця 11-го класу, призерка Міжнародного хореографічного фестивалю в Болгарії «Слов'янський віночок» Анастасія Кураженко.

Узагальнений досвід дослідно-експериментальної роботи, а також напрацювання педагогів школи під час формувального етапу експерименту стали основою науково-методичного посібника «Виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності».

Література

1. Назаренко Г.А. Теоретичні засади виховання культури демократизму учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів [Посібник] / Г.А. Назаренко. – Черкаси: ЧОІПОПП, 2012. – 120 с.
2. Немцева Т.О. Виховання у старшокласників громадянської ініціативності як педагогічна проблема / Тетяна Олександрівна Немцева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – №7 (242) квітень 2012 р. – Ч. 2. – С. 159–165.

3. *Немцева Т.О.* Громадянська ініціативність: виховні можливості позакласної діяльності із старшокласниками: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Державне управління та місцеве самоврядування в Україні в контексті європейської інтеграції»] (м. Київ, 17.10.2012 р.) / Т.О. Немцева. – Вип. 7. – С. 373–378.
4. *Психологічна* енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

Анотації

Тетяна НЕМЦЕВА, Наталія БОНДАРЕНКО **Педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності**

У статті висвітлюються педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, досліджені педагогічним колективом комунального закладу освіти «Середня загальноосвітня школа № 65» Дніпропетровської міської ради.

Ключові слова: старшокласник, громадянська ініціативність, педагогічні умови, програмно-цільовий підхід.

Татьяна НЕМЦЕВА, Наталья БОНДАРЕНКО **Педагогические условия воспитания гражданской инициативности старшеклассников во внеклассной деятельности**

В статье освещаются педагогические условия воспитания гражданской инициативности старшеклассников во внеклассной работе, исследованные педагогическим коллективом коммунального учреждения образования «Средняя общеобразовательная школа №65» Днепропетровского городского совета.

Ключевые слова: старшеклассник, гражданская инициативность, педагогические условия, программно-целевой подход.

Tetyana NEMTSEVA, Nataliya BONDARENKO **Pedagogical conditions of education of high school students' civic initiative in extracurricular activities**

This article highlights the conditions of teaching senior pupils civic initiative provided in extracurricular activities by the teaching staff of the municipal educational institution «Secondary school № 65» of Dnipropetrovsk City Council.

Keywords: high school student, civil initiatives, pedagogical conditions, target-oriented approach.

Візуалізація учасників проекту

В сучасному світі комп'ютерних технологій люди практично перестали спілкуватися один з одним, а це значить, що неможливим стало висловлення власних думок, переживань. Неможливо подивитися людині в очі і запитати, що вона думає з того чи іншого приводу. Я вважаю, що мені пощастило. Я – звичайна учениця звичайної школи, проте маю широкі можливості для висловлення власних думок і прояву активної життєвої позиції.

Вже декілька років поспіль наш навчальний заклад бере участь у дуже цікавому науковому експерименті, завдяки участі в якому старшокласники мають можливість проявити себе справжніми громадянами сучасної демократичної України. Експеримент з формування громадянської ініціативності дуже допомагає розкрити свій творчий потенціал, сформуванню чіткої життєвої позиції, визначитися з вибором майбутньої професії.

У чому цей експеримент допоміг саме мені?

Вже багато років доброю традицією в нашій школі стало проводити День самоврядування, або, як ми його називаємо, «День дублера», який проводиться 7 грудня. Цього року мені випала честь виконувати обов'язки директора школи, а це велика відповідальність. Протягом дня я скористалася досвідом, який здобула під час участі в експерименті.

Уміння чітко формулювати запитання, оперувати фактами, висловлювати свою власну думку, аргументувати ту чи іншу тезу, відстоювати свої інтереси та вказувати на мотиви – усе це результат систематичної роботи творчої команди учнів та педагогів.

Я дуже вдячна своїм вчителям і своїй школі за те, що, вийшовши зі стін рідної домівки, я не боюся брати участь у будь-яких обговореннях, матиму свою чітку життєву позицію, а головне, знатиму, що треба робити, щоб створити таке майбутнє, в якому хочеться жити, працювати, створювати родини й творити на благо своєї держави.

Учениця 11-го класу
Анастасія Кураженко